

Juhana III ja Pietari Brahe, Naantalın kummisedät

Ensin Martti Luther puhdisti uskon Saksanmaalla, sitten Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa puhdisti uskon Ruotsissa. Samalla hän puhdisti kirkot myös omaisuudesta.

Naantali, luostari ja kaupunki, olivat 1500-luvulle tultaessa elinvoimainen kaksikko – ajan mittapuun mukaan. Kaupunkia ei perustettu kauppapaikaksi tai puolustuksen lukoksi. Se oli kaupunki luostarin armosta, palveli luostaria. Luostari määräsi sen virkamiehet.

Naantalilla oli oikeuksia, vapauksia ja privilegioita. Kuten muilla keskiajan kaupungeilla, sillä oli oma tuomioistuin, omat lait ja itsehallinto. Verot maksettiin luostarille. Se oli pyhä katolinen laitos ja rikas maanomistaja. Kun luostarilla meni hyvin, kaupunki pärjäsi.

Luostari oli omalla toiminnallaan sekä ulkomaisilla suhteillaan merkittävä kulttuurikeskus aikansa Suomessa. Luostari veti puoleensa pyhiinvaeltajia, jotka puolestaan vilkastuttivat kaupungin elämää. Tukholmaan ja Vadstenaan oli kiinteät suhteet.

Marraskuun 7. päivänä 1523 Kustaa Vaasa vahvisti Naantalın vapaudet ja privilegiot. Kaikki näytti hyvältä. Sitten uskonpuhdistus, joka peruutti kirkolle ja luostarille annetut ja lahjoitetut omaisuudet, kuten tilat, järkytti kaupungin elämää, synkensi tulevaisuuden.

Ajat olivat muutenkin ankeat: 1508 ja 1509 maassa nähtiin nälkää, lisäksi sota ja rutto kurittivat väkeä. Rutto vei luostaristakin yli 30 nunnaa ja munkkia. Sen jälkeen luostari oli henkitorissaan.

Luostarin loppuliuku

Vuoden 1527 Västeråsin valtiopäivillä katolinen usko vaihdettiin luterilaiseksi. Samalla valtio sai kirkon omaisuuden. Västeråsin päätösten kolmannen kohdan mukaan aateli saisi haalia itselleen kaikki esivanhempiensa luostareille 1494 jälkeen antamat tilat. Aatelisto ei aikailut.

Naantalın luostari menetti yli 40 tilaa sekä joukon saaria. Luostari valitti joistakin päätöksistä ja sai Kustaa Vaasalta suojelukirjeen, jolla kiellettiin ottamasta tiloja ilman kuninkaan suostumusta. Kuningas oli kuitenkin Suomessa käydessään itse ottanut luostarilta sopivaksi katsomansa yhdeksän tilaa.

Vuonna 1554 Naantalissa otettiin käyttöön luterilainen jumalanpalvelus. Silloin kaupungissa vieraili arkkipiispa Mikael Agricola. Hänen suorittamansa piispantarkastuksen jälkeen muun muassa nunnat ja munkit tunnustautuivat 'evankeeliseksi', eikä enää luettu Birgitan Ilmestyksiä tai huudettu pyhimyksiä avuksi.

Pyhiinvaeltajien virta, joka muutenkin oli kuivunut, tyrehtyi tyystin. Vuonna 1556 luostarin tilat, joita oli siihen aikaan sata, otettiin kruunun hallintaan. Tila ei välttämättä tarkoittanut tuottavaa tilaa. Samalla kuningas kiristi alueen kauppaa Turun hyväksi.

Luostarin väen elo jäi tilapäisten avustusten varaan. Väkeäkin oli vähän. Moni pappisveli lähti seurakuntien kirkkoherroiksi eikä uusia nunnia enää tullut. Vuonna 1558 nunnia oli viisitoista ja munkkeja kuusi.

Viisitoista vuotta myöhemmin elossa oli vain viisi nunnaa ja yksi munkki. Luostarin aurinko oli laskeutumassa.

Vuonna 1595 näivettyvää Naantalia kohtasi suuronnettomuus: tulipalo tuhosi kaupunkia, naantalilaisten usko oli jälleen koetuksella.

Juhana III tukee Naantalia

Juhana oli yksi Kustaa Vaasan neljästä pojasta. Hän sai isältään herttuakunnan Suomesta. Turussa hänet muistetaan Juhana Herttuana. Juhana avioitui puolalaisen ja katolisen Katarina Jagellonian kanssa. Herttuapari vihittiin vuonna 1562.

Turun linnaan he muuttivat jouluaattona 1562. Jykevää ja karu linna muuttui renessanssihoviksi. Katarina toi muassaan kolmipiikin, joka tunnetaan haarukkana. Meno hovissa oli rehvakasta. Palveluskuntaa linnassa oli kuutisensataa.

Katolisuutta sympatiseeraavana – siihen oli epäilemättä vaimolla osuutensa – herttua Juhana piti yhteyttä Naantalın luostariin. Ruhtinasparin arvellaan vierailleen luostarissa kevättalvella 1563. Juhana herttua tilasi sieltä tekstiilejä. Luostarissa tehtiin helmikäsitöitä, mutta ne eivät menestyneet kilpailussa manner-Euroopasta tulevien laadukkaampien tekstiilien kanssa. Myöhemmin Naantalissa käsityötaito pelkistyi sukkiin kudontaan.

Ilo Turun linnassa jäi lyhyeksi. Jo seuraavana elokuuna Juhanan Erik-veli, joka oli kuningas, valtasi linnan ja vangitutti Juhanan ja Katarinan.

Kun Erik menetti kuninkuuden, Juhana oli valmis valtaan. Hänestä kruunattiin Juhana III.

Vielä 1570-luvulla Juhana III yritti puhalttaa tulta luostarin hiillockseen – 1576 luostarin rakennuksia ryhdyttiin korjaamaan – mutta turhaan. Kun viimeinen abbedissa Birgitta Kurki kuoli seuraavana vuonna, luostarissa oli elossa enää kolme nunnaa.

Lokakuun viimeisenä päivänä 1577 kuningas määräsi luostarikirkon Raision seurakuntakirkoksi ja kirkkoherran muuttamaan Naantaliin. Kirkkoherra sai juhlavassa tilaisuudessa luostarikirkon avaimet osoitukseksi siitä, että Naantalın kirkko on hänen emäkirkkonsa.

Naantalın kirkko oli emäkirkon oloinen, se oli maamme toiseksi suurin kivikirkko, vain Turun tuomiokirkko oli suurempi.

Saman vuoden joulukuussa Juhana III täsmentää kirjeessään Naantalın tilannetta sekä näkemystään sen tarvitsemasta tuesta. Hän kirjoittaa 21.12.1577 ”...hän (kirkkoherra) on velvollinen huolehtimaan sanotussa kirkossa aloitettavasta korjaustyöstä ja ahkeroimaan niin, että kirkko on mahdollisimman pian jälleen kunnossa...” ”Edelleen haluamme antaa teille, uskolliset alamaiset, suosiollisen käskyn, että jokainen näissä pitäjissä tahtoo varojensa mukaan auttaa ja edistää sanotun kirkon rakennustyötä antamalla vapaaehtoisesti kaiken sen tarvittavan, mitä teiltä tullaan vaatimaan.”

Selvää tekstiä. Mutta ei niin selvää, etteikö siitä yritetty laistaa, koska vastuiden jako oli ennemmin suuntaa-antava kuin täsmällinen.

Naantali oli yhä ilman pappilaa. Se oli haitta, jonka Juhana III korjasi kesällä 1581. Hän kirjoitti Pohja-Suomen voudille ”...olemme luvanneet herra Yrjänä Mikaelinpojalle, joka on siellä Naantalın kirkkoherrana ja joka tähän asti on asunut Raisiossa, pappilaksi luostarin latokartanon, jossa hän tulee asumaan...”.

Käskey pantiin täytäntöön samana syksynä.

Pietari Brahe toi vakautta

1600-luvun alku oli Naantalille vaikea, lopun alulta tuntuva. Vuoden 1595 tulipalo tuhosi kaupunkia. Kun oli tuhasta noustu juuri ja juuri jaloilleen, tuli iski taas. Se iski maaliskuun 4. päivänä 1628. Muuan nuorimies ampui naakkoja kirkon vieressä olevan aitan katolta. Panos sytytti aitan katon, siitä se levisi kirkkoon ja tuulen mukana kaupunkiin.

Taas oli edessä kirkon korjaus, toki kaupunginkin.

Korjaustyöt etenivät hitaasti, ei ollut varaa eikä tavaraa. Vielä vuosikymmenen kuluttua osa katosta puuttui. Kirkko ränsistyi, jumalanpalvelukset pidettiin sakaristossa. Kaiken aikaa pelkona oli, että seinät romahtaisivat. Vielä 1640-luvulla pelättiin, ettei siitä enää ole kirkoksi.

Tammikuussa 1649 asiaan puuttui kenraalikuvernööri Pietari Brahe. Hän kirjoitti Naantalın seurakunnalle: ”...että annatte hyvän tahtonne Jumalan nimen kunniaksi, kirkon rakennukseksi ja omaksi hyödyksenne kohdistua kirkkoon, niin että jokainen varallisuutensa mukaan antaa niin monta paanua ja naulaa kuin tarvitaan, jotta kirkko tulevaan kevääseen saadaan kattoon”.

Pietari Brahen käskykirjeellä ja hänen tuellaan kirkko saatiin sisustusta myöten kuntoon.

Pietari Brahe oli Suomessa kenraalikuvernöörinä eli korkeimpana virkamiehenä kahteen otteeseen: ensin vv. 1637-40 ja sitten vv. 1648-54. Hän oli ylhäisaatelia ja upporikas suurmaanomistaja, mutta ennen muuta hän oli kuninkaan virkamies, joka halusi hallitsemiensa alueiden kehittyvän. Hänen sijaintipaikkansa oli Turussa, mutta hän matkusti ympäri maata. Vuonna 1650 hänen ensimmäinen

vaimonsa Kristina Katarina kuoli. Tapahtuman johdosta hän lahjoitti Naantalın kirkkoon Kristinan muistoa vaalivan taulun, jossa ovat Brahen ja Stenbockien sukuvaakunat.

Naantali oli vuoden 1595 suurpalossa menettänyt privilegiokirjeensä sekä muutkin asiakirjat. Kun kilpailijat todistelivat, ettei Naantali ole kaupunki eikä mikään, naantalilaisilla oli vain sana suojanaan. Tämän huomasi myös kenraalikuvernööri Brahe. Kun hän palasi Turkuun vuonna 1648, hän otti oitis myös Naantalın asian omakseen.

Pietari Brahen aloitteesta Naantalın kaupunkioikeudet ja privilegiot vahvistettiin 10. maaliskuuta 1649. Samalla kaupungille määrättiin hallinto, joka koostui pormestarista ja kuudesta raatimiehestä. Jo edellisen vuoden joulukuussa Pietari Brahe oli suositellut Kauppilan autiotilan liittämistä kaupunkiin yhteiseksi viljelystilaksi, laitumeksi ja tonttimaaksi. Sieltä sai paitsi polttopuita myös lautoja ja lankkuja.

Ruotsin kuningas Kustaa II Aadolf antoi vuonna 1628 käskyn, jonka mukaan kaupungit pitää mitata ja asemakaavoittaa. Pietari Brahe paimensi käskyä Suomessa, myös Naantalissa. Läänin maanmittari Hannu Hannunpoika piirsi 1649 kaupungille asemakaavan. Se tavoitteli ruutukaavaa. Uusia katulinjoja ja tontteja paalutettiin, mutta talot pysyivät sijoillaan. Ajan kuluessa, maan kohotessa ja Lahdenperän kuivuessa ruutukaava vähin erin toteutui.

Kauppila, kehityksen alusta

Kauppilan tilan luovutuksen yhteydessä Pietari Brahe edellytti, että kaupunki hankkii raatihuoneen ja saattaa hallintonsa siltäkin osin säädettyihin muotoihin. Ehto oli kohtuullinen, olivathan naantalilaiset pitkään itsekin tehneet anomuksia raatihuoneen saamiseksi.

Raatihuone valmistui 1650-luvun alkupuolella. Siinä oli eteinen, kamari ja katolla torni. Se ei sijainnut tulevan Raatihuoneenkadun läheisyydessä, vaan Isokadun varrella lähellä satamaa.

Pietari Brahekaan ei kyennyt näkemään, minkälainen tulevaisuuden satsaus Kauppila oli 1900-luvun Naantalille. Tila kattaa alueen Humalistosta Tupavuoreen ja merestä Luolalanjärveen. Tilan alueella on nykyinen hyvä ja syvä satama.

Tilalla toimi pitkään Lounais-Suomen suojeluskuntapiirin leiri. Sinne sijoittui myös partiolaisten kansainvälinen partioleiri Kultaranta. Sodan aikana Tupavuoren kallioiden ja syvän sataman merkitys oivallettiin: syntyi Neste.

Sen ja sataman ympäristöön kehittyi teollinen Naantali.

Raimo Vahtera

(Kirjoitus on julkaistu Turun Sanomissa 25.12.2018)